

آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی

شرایط استفاده از پابند، مرجع درخواست و نکات عملی

تنظیم: محمدرضا صادقی‌نیای رودسری، وکیل پایه‌یک دادگستری

مقدمه

«پابند الکترونیکی» عنوان رایج نهادی است که قانون از آن با تعبیر قرار دادن محکوم به حبس تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی یاد می‌کند. این نهاد، مجازات را از بین نمی‌برد و به‌خودی‌خود موجب کاهش مدت حبس نمی‌شود؛ بلکه شیوه‌ای برای اجرای حبس در محدوده مکانی و زمانی تعیین‌شده از سوی مرجع قضایی است. مبنای اصلی این نهاد، ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی است. مطابق این ماده، دادگاه می‌تواند در صورت وجود شرایط قانونی و با رضایت محکوم، اجرای حبس را تحت نظارت الکترونیکی قرار دهد. بنابراین، واجد شرایط اولیه بودن، به‌تنهایی حق قطعی برای استفاده از پابند ایجاد نمی‌کند و تصمیم نهایی با دادگاه است.

۱. دامنه شمول ماده ۶۲

ماده ۶۲ دو گروه از محکومان به حبس تعزیری را دربرمی‌گیرد:

اول: محکومان به حبس تعزیری درجه پنج تا هشت؛

دوم: محکومان به حبس تعزیری درجه دو، سه و چهار، پس از گذراندن یک‌چهارم مدت حبس.

درباره گروه دوم، درجه دو، سه یا چهار بودن بر اساس مجازات قانونی جرم تعیین می‌شود؛ اما یک‌چهارم لازم برای درخواست، از مدت حبس مندرج در حکم قطعی محاسبه می‌شود. پس ممکن است مجازات تعیین‌شده در دادنامه با درجه قانونی جرم متفاوت باشد، ولی این تفاوت، ملاک تشخیص درجه موضوع تبصره نیست.

به موجب همین تبصره، صرف سپری‌شدن یک‌چهارم حبس نیز موجب پذیرش درخواست نیست؛ سایر شرایط قانونی باید احراز شود و تصمیم با دادگاه است.

۲. شرایطی که دادگاه باید احراز کند

ماده ۶۲ استفاده از پابند را به وجود «شرایط مقرر در تعویق مراقبتی» پیوند داده است. این ارجاع ناظر به شرایط ماده ۴۰ و بند «ب» ماده ۴۱ قانون مجازات اسلامی است. بر این مبنا، دادگاه باید از جمله این موارد را بررسی کند:

۱- وجود جهات تخفیف؛

۲- امکان پیش‌بینی اصلاح محکوم؛

۳- جبران ضرر و زیان بزه‌دیده یا فراهم‌شدن ترتیبات جبران آن؛

۴- فقدان سابقه کیفری مؤثر؛

۵- تعهد محکوم به رعایت دستورهای و تدابیر نظارتی که دادگاه تعیین می‌کند.

وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی، سوابق، اوضاع و احوال منتهی به ارتکاب جرم نیز در ارزیابی دادگاه اهمیت دارد. رضایت محکوم و امکان تعیین محدوده‌ای روشن و قابل نظارت نیز باید احراز شود. این شرایط باید در مجموع پرونده سنجیده شوند؛ وجود یک یا چند مورد، به تنهایی پذیرش درخواست را تضمین نمی‌کند. ارجاع به مواد ۴۰ و ۴۱ نباید با دامنه درجات ماده ۶۲ اشتباه شود. این ارجاع، شرایط برخورداری از نهاد را بیان می‌کند و دامنه درجه‌های مشمول را از درجات مقرر در خود ماده ۶۲ تغییر نمی‌دهد.

جبران خسارت و رد مال

جبران خسارت یا برقرار کردن ترتیبات جبران، در مواردی که زیان بزه‌دیده مطرح است، از معیارهای قانونی مهم در ارزیابی دادگاه است. با این حال، «رد مال» نباید بدون توجه به نوع جرم، مفاد حکم و وضعیت بزه‌دیده، شرطی مستقل و یکسان برای تمام پرونده‌ها معرفی شود. در درخواست باید میزان خسارت، اقدام انجام‌شده برای جبران یا برنامه قابل اتکای پرداخت، با اسناد مربوط توضیح داده شود.

۳. مواردی که نباید با ماده ۶۲ خلط شوند

نظارت الکترونیکی در حقوق کیفری ایران تنها در قالب ماده ۶۲ به کار نمی‌رود. آیین‌نامه اجرایی مراقبت‌های الکترونیکی، از جمله به متهمان مشمول بند «چ» ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری، محکومان موضوع ماده ۶۲ و زندانیان تحت نظام نیمه‌آزادی یا شاغل در مراکز حرفه‌آموزی اشاره کرده است. هر کدام از این وضعیت‌ها مبنا و تشریفات خاص خود را دارد و استفاده از پابند به معنای یکسان بودن همه این نهادها نیست.

حبس بدل از جزای نقدی

محکومیت به جزای نقدی که به علت نپرداختن آن، مطابق ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری به حبس بدل از جزای نقدی منتهی شده، به‌خودی‌خود مشمول ماده ۶۲ نیست. به نظر می‌رسد ماده ۶۲ ناظر به محکومیت به حبس است، محکومان موضوع ماده ۵۲۹ را از شمول آن خارج دانسته است. بنابراین، عبارت «محکومان به حبس بدل از جزای نقدی» نباید بدون قید در فهرست اشخاص مشمول ماده ۶۲ آورده شود.

جرایم موضوع ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی

ممنوعیت تعویق صدور حکم یا تعلیق اجرای مجازات در برخی جرایم موضوع ماده ۴۷، لزوماً به معنی ممنوعیت استفاده از ماده ۶۲ نیست. زیرا ماده ۶۲، شیوه‌ای برای اجرای حبس است و ممنوعیت‌های ماده ۴۷ به‌خودی‌خود مانع اعمال آن نمی‌شوند. البته این نظر، تفسیر اداره کل حقوقی قوه قضاییه است و تصمیم نهایی درباره تحقق شرایط در پرونده مشخص با دادگاه خواهد بود.

تعدد جرم و چند محکومیت

تعدد جرم یا وجود چند حکم، به‌تنهایی نه موجب پذیرش درخواست است و نه در همه موارد مانع آن. باید نوع ارتباط محکومیت‌ها، امکان یا عدم امکان تجمع، حکم در حال اجرا و مدت تحمل‌شده بررسی شود.

اگر محکومیت جدید از مصادیق تعدد جرم باشد و حکم پیشین طبق ماده ۵۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری نقض و ادغام شود، شیوه اجرای قبلی نیز تابع حکم جدید خواهد بود. در تکرار جرم، پابند حکم قبلی خودبه‌خود به محکومیت جدید تسری نمی‌یابد؛ اعمال آن در حکم جدید باید مورد تصمیم دادگاه قرار گیرد.

۴. مرجع صالح و مسیر درخواست

تصمیم هنگام صدور حکم

دادگاه صادرکننده حکم حبس، اعم از دادگاه بدوی یا تجدیدنظر، می‌تواند در صورت وجود شرایط قانونی و رضایت محکوم، درباره قرارگرفتن او تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی تصمیم بگیرد. این تصمیم، ناظر به نحوه اجرای حکم حبس است، نه تعیین مجازات تازه یا تغییر اصل محکومیت. درخواست پس از صدور حکم قطعی

اگر در زمان صدور حکم درباره ماده ۶۲ تصمیمی گرفته نشده باشد، موضوع در مرحله اجرای حکم پیگیری می‌شود. اعمال این مسیر برابر رویه موجود منوط به شروع اجرای مجازات حبس دانسته است. در درخواست باید توجه کرد که ماده ۵۵۳، تشریفات مربوط به محکومی را که در حال تحمل حبس است و موضوع پیشنهاد از سوی اجرای احکام را بیان می‌کند.

اگر محکوم در زندان باشد، قاضی اجرای احکام کیفری می‌تواند با توجه به گزارش شورای طبقه‌بندی زندان و نظر مددکاران اجتماعی درباره تأثیر فعالیت شغلی، حرفه‌ای، آموزشی، خانوادگی یا درمانی محکوم در خارج از زندان، پیشنهاد را به دادگاه صادرکننده حکم ارائه کند.

باین‌حال، تشخیص شرایط با دادگاه است؛ موافقت قبلی دادستان یا قاضی اجرای احکام، شرط مستقل قانونی نیست و درخواست محکوم باید برای اتخاذ تصمیم به دادگاه ارسال شود. مقام اجرای احکام می‌تواند نظر خود را نیز به دادگاه اعلام کند. در مسیر موضوع ماده ۵۵۳، مرجع تصمیم‌گیر دادگاه صادرکننده حکم قطعی است.

۵. اجرای تصمیم و رعایت محدوده مراقبت

پس از موافقت دادگاه، محکوم به مرکز مراقبت الکترونیکی معرفی می‌شود. طبق آیین‌نامه، مرکز هویت او را احراز می‌کند، آموزش‌های لازم را ارائه می‌دهد، تجهیزات را نصب و راه‌اندازی می‌کند و تعهدات مربوط را اخذ می‌نماید. اخذ وثیقه برای جبران خسارت احتمالی به تجهیزات و دریافت هزینه استفاده نیز در آیین‌نامه پیش‌بینی شده است. افرادی که توانایی پرداخت تمام یا بخشی از هزینه را ندارند، ممکن است با تشخیص سازمان زندان‌ها و در حدود اعتبارات از پرداخت معاف شوند.

محدوده مراقبت، ساعات مجاز خروج و دستورهای لازم را مرجع قضایی تعیین می‌کند. تغییر محدوده نیز به تأیید مرجع مربوط نیاز دارد. نظارت باید با رعایت حریم خصوصی انجام شود و تخلف از تعهدات یا خروج از محدوده به مرجع قضایی گزارش می‌شود.

اگر محکوم محدوده یا دستورهای مقرر را رعایت نکند، دادگاه می‌تواند با توجه به اوضاع و احوال و مقررات مربوط درباره ادامه یا لغو این شیوه تصمیم بگیرد. در فرض خروج غیرمجاز از محدوده و خارج بودن وضعیت از موارد اضطراری مقرر در آیین‌نامه، امکان لغو تصمیم قبلی و صدور دستور اجرای حبس در زندان نیز قابل پذیرش است.

۶. چک‌لیست تنظیم درخواست

برای افزایش دقت و قابلیت رسیدگی، درخواست بهتر است این اطلاعات و مستندات را داشته باشد:

- ۱- شماره و تاریخ دادنامه قطعی و مشخصات مرجع صادرکننده؛
 - ۲- عنوان جرم و درجه قانونی مجازات آن؛
 - ۳- مدت حبس مندرج در حکم و، در موارد مشمول تبصره ۲، مدت تحمل شده؛
 - ۴- رضایت صریح محکوم به نظارت الکترونیکی؛
 - ۵- نشانی دقیق محل اقامت و محدوده پیشنهادی مراقبت؛
 - ۶- مدارک اشتغال، تحصیل، مسئولیت خانوادگی یا ضرورت درمانی؛
 - ۷- توضیح مستند درباره سابقه کیفری مؤثر؛
 - ۸- وضعیت جبران خسارت یا رد مال، در صورت ارتباط با پرونده؛
 - ۹- تعهد به رعایت محدوده مکانی، ساعات خروج و سایر دستورهای قضایی.
- در پرونده‌ای که محکوم هنوز اجرای حبس را آغاز نکرده، باید وضعیت درخواست بررسی شود. در پرونده محکوم زندانی نیز درخواست باید در مسیر اجرای احکام مطرح و برای تصمیم‌گیری به دادگاه صالح ارسال شود.
- ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی، امکان اجرای حبس تعزیری تحت نظارت الکترونیکی را برای محکومان درجه ۵ تا ۸ و، پس از تحمل یک‌چهارم حبس، برای محکومان جرایم درجه ۲ تا ۴ فراهم می‌کند. در گروه دوم، درجه جرم بر پایه مجازات قانونی و یک‌چهارم بر پایه مدت حبس مندرج در حکم محاسبه می‌شود. رضایت محکوم، شرایط مواد ۴۰ و ۴۱ و تصمیم دادگاه نیز ضروری است.
- حبس بدل از جزای نقدی را نباید بدون مستند مستقل مشمول ماده ۶۲ دانست. همچنین درخواست پابند، تصمیمی درباره شیوه اجرای حبس است؛ ازاین‌رو باید میان آن و سایر موارد مراقبت الکترونیکی، از جمله قرار تأمین متهم یا نظام نیمه‌آزادی، تفکیک کرد.

محمدرضا صادقی‌نیای رودسری

وکیل پایه یک دادگستری